

## Absalons privilegium for Roskilde Mariakloster.

### Ægte eller uægte?

Absalons privilegium for Mariasøstrene i Roskilde er det mest omstridte dokument indenfor dansk palæografi.

Gustav v. Buchwald åbnede debatten i 1877.<sup>1</sup> Han fandt privilegiets skriftræk mistænkelige. Han erklærede det for uægte. v. Buchwald var ikke i tvivl om, hvem der stod bag forfalskningen. I september 1259 blev privilegiet vidimeret af ærkebiskop Jakob Erlandsen.<sup>2</sup> v. Buchwald drog straks konklusionen: Jakob Erlandsen støttede sig til Cistercienserne i sin kamp mod kronen. Mariasøstrene i Roskilde var Cisterciensernonner. Jakob Erlandsen købte klosterets og ordenens støtte ved at fabrikere forfalskningen.

v. Buchwalds vurdering af Absalons privilegium fandt genklang hos så fin en kender af dansk palæografi som C. Weeke. Også i hans øjne gav originalens skriftbillede anledning til mistanke. Weeke lagde til, at skriveren havde misforstået en ligatur. Endvidere anvendtes forkortelsestegnene mærkelig planløst. Weekes mening fremkom i en anmeldelse.<sup>3</sup> Kun et par synspunkter blev skitseret. Han udtalte, at der kunne være en del mere at sige om Absalons privilegium. Desværre blev dette aldrig uddybet af ham.

Weekes syn på privilegiet offentliggjordes i 1905. Allerede 1895 havde Hans Olrik imidlertid ytret sig i spørgsmålet.<sup>4</sup> Olrik følte sig overbevist om, at Absalons diplom var ægte. Mere betydning fik det, da Arthur Køcher i 1929 gik ind for ægtheden.<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> Zeitschrift d. Gesellsch. f. Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte VII (1877) s. 291 ff.

<sup>2</sup> Diplomatarium Danicum, ed. Franz Blatt, G. Hermansen, C. A. Christensen m. fl. (Dipl. Dan.), 1938 ff., II række, 1. bind nr. 292; Corpus diplomatum regni Danici, ed. Franz Blatt et C. A. Christensen (Atlas), 1938, nr. 75.

<sup>3</sup> Arkiv for nordisk Filologi XXI (1905) s. 197.

<sup>4</sup> Valdemarstidens Kirkemagt og Kongedømme, 1895, s. 202.

<sup>5</sup> Scandia II (1929) s. 65 ff.

Køcher fører sin argumentation med stor kraft. Gennem en indtrængende prøvelse af diktaten lykkes det ham at påvise, at privilegiet i sine enkelte dele og i hele sin sammensætning er et typisk Absalon-diktat. Den selvfølgelige slutning er, at privilegiet er ægte. Skriftbilledet interesserer mindre. Køcher nøjes med at afvise de indvendinger, der var rejst af v. Buchwald og Weeke. Køcher går for vidt på dette punkt. Weeke har ret i, at en ligatur opfattes forkert af skriveren. Men Køcher lægger også en overdreven vægt på resultatet af diktatundersøgelsen. At diktaten er ægte, viser kun, at der ikke kan være tale om en materiel forfalskning. Dermed er ikke sagt, at privilegiet er ægte. Der kan foreligge en formel forfalskning.

Erik Kroman er den sidste forsker, der har udtalt sig om Absalons originaldiplom. Han omtaler det i sit fortrinlige arbejde om dansk palæografi.<sup>1</sup> Det er skriftbilledet, han vurderer. Kroman finder ægtheden hævet over al tvivl. Tanken om en formel forfalskning er dermed forkastet.

Med den udredning, som Køcher gav og Kroman tiltrådte, var problemet løst. Jeg var da også, indtil jeg en dag tog selve originalen i øjesyn, fuldt overbevist om diplomets ægthed. En nærmere betragtning af originalen<sup>2</sup> gjorde mig imidlertid usikker. En del ejendommeligheder i diplomets ydre fremtræden lader sig vanskeligt forlige med den hævdundne opfattelse.

Skriften lider af visse mangler, men heller ikke diktaten er fejlfri. De første linier lyder: *In nomine sancte et indiuidue trinitatis. tam presenti. quam future in Christo regenerande posteritati. Ego Absalon. etc.*<sup>3</sup> Ordet *presenti* i adressen må nødvendigvis forbindes med *posteritati*. Men det giver ingen mening. Hvorledes kan efterslægten være nulevende? Løsningen ligger lige ved hånden. Arthur Køcher har vist, at vort privilegium slutter sig nært til et privilegium, Absalon tilstod Esrom kloster engang i årene 1164—1178.<sup>4</sup> I Esromprivilegiet lyder adressen: *tam presenti fidelium uniuersitati. quam future in Christo renascent(i) posteritati*. Her har *presenti* fået sin naturlige tilknytning til *fidelium uniuersitati*. Absalons privilegium for Mariaklosteret udviser med andre ord en svær fejl i diktaten. Et uundværligt led er sprunget over. Konstruktionen er brudt.

Men ikke nok hermed. Esromprivilegiet afslutter adressen med en *salutatio: in perpetuum*. Roskildeprivilegiet mangler *salutatio*. Den skulle have haft plads i det citerede stykke imellem

<sup>1</sup> Nordisk Kultur XXVIII (1943), Palæografi A, s. 46, 79.

<sup>2</sup> Rigsarkivet, Roskilde Frue Kloster.

<sup>3</sup> Sidste tryk: Scandia II (1929) s. 68—69.

<sup>4</sup> Codex Esromensis, udg. v. O. Nielsen, 1880—81, s. 114.

5 In nomine s<sup>ci</sup> & indigne crimitat<sup>is</sup> tam p<sup>re</sup>sent<sup>is</sup> q<sup>uam</sup> future in x<sup>po</sup> rege-  
 nerande pos<sup>it</sup> terrati. Ego Absalon non humanis meritis. sed diuina in me  
 ordina<sup>te</sup> gra<sup>ti</sup>a. roskildensi sed<sup>is</sup> & eccl<sup>ie</sup> addictus episcop<sup>us</sup>. notificare dignum  
 dugi. & fidelium memorie commendare. quod claustru<sup>m</sup> s<sup>an</sup>c<sup>t</sup>e marie in ciui-  
 uitate roskildense nouella fundatione irrigatum. & pro uiuantiu<sup>m</sup> labore  
 of fructum. subscripta dote dotauepim. sp<sup>irit</sup>us r<sup>es</sup>urrectione beator<sup>um</sup> me  
 10 reuocaturu<sup>m</sup> pro paruis magna. p<sup>ro</sup> t<sup>er</sup>ris eccl<sup>ie</sup> t<sup>er</sup>ra. pro temporaliu<sup>m</sup> p<sup>ro</sup>uidentia.  
 Videlicet uniuersam decimatione<sup>m</sup> n<sup>ost</sup>ram in ciuitate roskildense p<sup>ro</sup>pecuis  
 tempibus colligendam. & mansione<sup>m</sup> n<sup>ost</sup>ram in hossum cu<sup>m</sup> om<sup>n</sup>ibus adia-  
 centib<sup>us</sup>. & adhuc adiuuante d<sup>omi</sup>no inibi conquirendis p<sup>ro</sup>nos. Inquis nomina-  
 to low. & s<sup>an</sup>ctimonialibus locum colentib<sup>us</sup>. t<sup>er</sup>ridi. & uulgar<sup>is</sup> consuetudine  
 sup<sup>er</sup> altare scottau. multis fidelib<sup>us</sup> astantib<sup>us</sup>. clericis & laicis. & rem legalit<sup>er</sup>  
 15 gestam inueniunt. inueniunt. u<sup>er</sup>o q<sup>uod</sup> d<sup>omi</sup>no inuenit<sup>ur</sup> testificanti<sup>bus</sup>. Ne q<sup>uod</sup>  
 igit<sup>ur</sup> eccl<sup>ie</sup>astica. secularis ne p<sup>er</sup>sona. moderna. siue fut<sup>ura</sup>. dubia pro certis re-  
 cipiat. & de canonica collatione credula n<sup>on</sup> p<sup>er</sup>maneat. p<sup>re</sup>sent<sup>is</sup> pagin<sup>a</sup> ista  
 20 imaginis n<sup>ost</sup>re impressione munim<sup>us</sup>. & confirmam<sup>us</sup>. & successor<sup>um</sup> n<sup>ost</sup>ror<sup>um</sup> episcop<sup>orum</sup>.  
 om<sup>n</sup>ium q<sup>ui</sup> x<sup>risti</sup> fidelium oculis & credulitati p<sup>ro</sup>petuo inspicenda reliqui-  
 mus.

20 Ego Simon Abb<sup>as</sup> s<sup>an</sup>c<sup>t</sup>e sora. Ego ysaac pp<sup>ro</sup>ter. & fr<sup>at</sup>res de hospitalib<sup>us</sup> h<sup>ab</sup>itum suscepser<sup>unt</sup>.  
 Ego Walter<sup>us</sup> hui<sup>us</sup> epi<sup>scopi</sup> lapillis. &. Ulicimula. laici fideles astant<sup>es</sup>. & bec uidnes. h<sup>ab</sup>er<sup>unt</sup> ma-  
 nib<sup>us</sup> n<sup>on</sup> subscribat<sup>ur</sup>. corde & deuotione actiue sacre donatio<sup>is</sup>. assensu<sup>m</sup> &  
 collauda<sup>nt</sup>.

posteritati og Ego Absalon. Som teksten nu foreligger, står adressen isoleret. Adressen er formuleret i dativ. Den har intet at knytte sig til. Konstruktionen er også her gået i stykker.

Det er klart, at disse to svære fejl i diktaten kaster et nyt skær over privilegiet. Problemet ægthed — uægthed er ikke så enkelt, ikke slet så ligetil, som det er blevet hævdet. På den anden side kan de to fejl ikke alene fælde privilegiet. Der findes fejl i andre originaler. Erik Lams diplom for Benediktinerne i Næstved, udstedt 21. marts 1140, er bevaret i original.<sup>1</sup> I sanctionen mangler efterleddet, verbet og den hertil hørende infinitiv. Forklaringen er let at finde. Efterleddet er gledet ud under udformningen af sætningen. Denne forklaring kan overføres til Absalons privilegium. Den har gyldighed for den manglende salutatio. Den første af fejlene, den meningsløse adresse, står derimod stadig uforklaret. Denne fejl i Absalonprivilegiet bevarer herefter sin betydning for bedømmelsen af autenticiteten. Den belaster unægteligt tanken om, at privilegiet er ægte.

Lad os tøve et øjeblik. Lad os betragte fejlene med middelalderens øjne. Et middelalderligt menneske ville se dem i et helt andet plan. Et bestemt ord ville straks komme over hans læber: Titivillus. Det er et navn — på en smådjævel, en af dem, der har plads længst nede i Helvedes boliger. Titivillus er middelalderens sætternisse, eller bedre: en diabolisk korrekturlæser fra før Gutenberg. Titivillus har til opgave at optegne alle de ord, som skriverne udelader og alle de salmevers, klerkene springer over. Han har altid travlt. Tusind gange om dagen fylder han sin sæk med glemte ord og vers, ja selv stavelser forsmår han ikke. De bliver gemt. På Dommens Dag hentes de frem. De bliver kastet i vægtskålen, den der synker ned mod fortabelsen. I den anden vægtskål lægges de fejlfrit skrevne og sungne ord og vers.

Skriveren af Absalons privilegium for Roskilde Mariakloster har sat Titivillus i arbejde. Men ikke blot med glemte ord. Der er andre fejl i privilegiet. Vi retter nu vor opmærksomhed mod dem. Vi vil igen se med nutidens øjne.

De anker, der kan rettes mod diktaten, er i virkeligheden for intet at regne mod de besynderligheder, der viser sig ved en nærmere betragtning af skriften.<sup>2</sup> Et enkelt træk har tidligere været fremme i diskussionen. Weeke gjorde opmærksom på skri-  
verens anvendelse af ligaturen N̄. Denne ligatur findes fire gange i privilegiet (linie 13, 21 og 22). Weeke påviste, at den var blevet opfattet forkert i det allersidste ord. Dette ord, collaudant er skre-

<sup>1</sup> Atlas nr. 2.

<sup>2</sup> Se afbildningen, s. 262.

vet collauda $\bar{N}$ t. Et overflødigt t er tilføjet efter det fuldt tilstrækkelige  $\bar{N}$ . Kroman afviser tanken om, at denne misforståelse af ligaturen skulle kunne betyde noget i argumentationen for eller imod ægtheden. Alene er denne misforståelse naturligvis heller ikke afgørende. Men den føjer sig ind i billedet af en hel række mistænkelige træk.

$\bar{N}$ -ligaturen er ikke den eneste bogstavforbindelse, der anvendes i originalen. Der findes rudimenter af den gamle ct-ligatur. ct skrives i Absalons privilegium med de to bogstaver adskilt. Dog drejer overlængden på t til venstre ned mod c som en rest af den gamle bue. I denne form forekommer ct-forbindelsen fire gange i vort privilegium (linie 3, 6 og 21). I tre af tilfældene er t skrevet i eet pennestrøg. En lille tværbjælke gennemstreger t på højde med overkanten af c. Helt anderledes fremtræder ct-forbindelsen i det fjerde eksempel. Det står i linie 6, i ordet resurrectione. Her er t skrevet som det lave t uden overlængde. Den lange tværbjælke og den smalle begyndelse på rundstregen har det lave t's karakteristiske træk. Dette lave t findes i hver sætning i privilegiet. Det er almindeligt og let forståeligt, og det er i resurrectione skrevet tydeligt og klart. Tiltrods herfor har skriveren ikke givet sig tilfreds. Over det lave t har han på en klodset måde tilføjet en overlængde, der drejer ned mod c. Rettelsen har intet praktisk formål. Den er ikke gjort for at lette forståelsen. Men den er ikke gjort uden hensigt. Den viser, at skriveren har anstrengt sig for at give skriften et bestemt præg.

Vi har fundet et spor. Undersøgelsen går videre ad denne bane. Skriveren har også ønsket at anvende et gammeldags bogstavtegn:  $\bar{e}$ , det såkaldte e caudata. Denne cauda under e er en rest af et underskrevet a. I håndskrifter fra 5. århundrede kan man finde a og e i ligatur, men efterhånden reduceres a til den lille hale under e.  $\bar{e}$  repræsenterer i middelalderen de antikke diftonger ae og oe. Disse diftongiske langvokaler var allerede i senantikken monoftongeret til langt e. I skriften bevares de, langsomt fortrængt først af  $\bar{e}$ , siden af e. Højdepunktet for anvendelsen af e caudata ligger i tiden fra midten af 11. til slutningen af 12. århundrede. Hvad udbredelsen angår, nåede det aldrig at få indpas i diplomer fra svensk og finsk område.<sup>1</sup> Det forekommer derimod i danske diplomer, således i de to originaler fra Erik Emunes og

<sup>1</sup> Manuel de paléographie par Maur. Prou, 1910, s. 157—58. Grundriss d. Geschichtswissenschaft I: 1. B. Bretholz, Lateinische Paläographie<sup>3</sup>, 1926, s. 91. M. Hammarström, Glossarium till latinska medeltidsurkunder, 1925, s. 22. Paul Diderichsen i Acta philologica Scandinavica XII (1937—38) s. 136, 137.

Erik Lams tid.<sup>1</sup> Endelig findes e caudata i vort Absalonprivilegium.

Der var her god brug for det. Det skulle, om det anvendtes korrekt, anbringes tolv steder. Endvidere rummer privilegiet to ord, ecclesie og ecclesiastica, hvor det første e hyppigt, omend fejlagtigt, forsynes med cauda. I Absalonprivilegiet findes e caudata nu hverken tolv eller fjorten gange. Man må naturligvis også give skriveren en vis margin. I Erik Lams originaldiplom for Skovkloster mangler e således i et par ord, hvor man kunne vente det. Fejlprocenten er for at være nøjagtig 12,9. Vi giver skriveren af Absalons diplom en lignende margin. Vi venter e caudata ti eller tolv gange. Ikke engang dette slår til. Vi må sætte fordringerne meget længere ned. e caudata findes kun to gange. Det er unægtelig påfaldende: kun to eksempler af ti eller tolv mulige. Vi tager de to ord, hvor e anvendes, i øjesyn. Det første står i linie 4: Marię. Ordet står i genitiv, e er brugt rigtigt. Marię har et attribut: sancte. Her mangler cauda. Skriveren har øjensynlig ikke været klar over, at genitivs-e i femininum altid skal udstyres med hale, hvadenten det afslutter et substantiv eller et adjektiv. Dette viser, at han har savnet den mest elementære viden om anvendelsen af tegnet. At dette er rigtigt, bevises uomstødeligt ved en betragtning af det andet ord, hvor skriveren har brugt e caudata. Det findes i devotionsformlen. Den lyder: non humanis meritis. sed diuina in me ordinante gratia. Den tanke, der mere eller mindre bevidst ligger bagved, er følgende: me ender på e, udlydende e skal have cauda, altså skal me skrives me. Dette er forrykt. Det leder direkte til en dom over Absalonprivilegiet: der er noget højst fordægtigt ved denne »original».

Argumenterne hober sig op. Svære fejl er blevet påpeget, både i form og indhold. Den hævdundne opfattelse bestemmer Absalonprivilegiet som et autentisk originaldiplom. Denne opfattelse lader sig nu vanskeligt opretholde. Argumentationen er imidlertid ikke ført til ende. Der mangler et led i bevisekæden. Dette sidste argument er det afgørende.

Privilegiet er forsynet med underskrifter. Om disse har både v. Buchwald og Arthur Køcher ytret sig. Underskrifterne er alle skrevet af den samme hånd, som har skrevet teksten. v. Buchwald finder, at dette er et indicium i m o d, Køcher, at det er et indicium f o r ægtheden. Køcher begrundet sin anskuelse. Han henviser til nyere diplomatarisk litteratur. Oswald Redlichs »Privat-urkunden» har særlig interesse i denne sammenhæng. Køcher forstår Redlich således, at han fastslår, at egenhændighed i under-

<sup>1</sup> Atlas nrr. 1, 2.

skrifter er en undtagelse og i grunden fremmed for 12. århundredes privatdiplomer. Redlichs bemærkninger om dette spørgsmål lader sig nu ikke tolke så ensidigt, som Køcher gør det. Redlich fremhæver udtrykkeligt, at enkelte bispediplomer i 10. og 11. århundrede begynder at udvise egenhændige underskrifter. I 12. århundrede optræder underskrifter af både biskopper og kanniker i privatdiplomer. De egenhændige signaturer fortrænges siden langsomt af seglet, der overtager underskrifternes rolle som garanti for autenticiteten.<sup>1</sup>

Såvidt det udenlandske materiale. Hvordan med det danske?

Fra dansk område kendes tre originaldiplomer fra tiden 1085—1310, der bærer underskrifter eller subscriptionstegn. Det første er fra 1245 og stammer fra Ribe.<sup>2</sup> De to andre, hvoraf det ene har subscriptionstegn, det andet underskrifter, er begge roskildensiske.<sup>3</sup> Dette sammenligningsmateriale er spinkelt. Der ligger mange år mellem det tidspunkt, hvor Absalon udstedte sit privilegium for Mariaklosteret og den første forekomst af et originaldiplom med underskrifter. Alligevel har de tre originaler betydning. Det skyldes, at deres vidnesbyrd er entydigt. I alle tre tilfælde er signaturerne egenhændige. De tre originaler viser således, at egenhændigheden fastholdes i danske diplomer, selvom den er i tilbagegang i udlandet. To af de tre originaler, der har egenhændige signaturer, hører hjemme i Roskilde. Her viderefører man tydeligt nok traditionen.<sup>4</sup> Det er klart, at netop dette forhold betyder noget for vort privilegium. Jeg minder om, at det er udstedt af en Roskildebiskop til et roskildensisk kloster.

Der er et andet forhold, man må tage i betragtning, når det gælder spørgsmålet om egenhændigheden af underskrifter. Det danske privatdiplom er fra sin første fremtræden med ærkebiskop Assers privilegium af 1133 og frem igennem århundredet stærkt påvirket udefra. Mønsteret er fremfor alt de pavelige privilegia og litterae. Dette stærke indslag fra de pavelige buller viser sig tydeligt i Absalons diplomer, både fra hans tid som biskop af Roskilde og som ærkebiskop af Lund. Et par enkelte træk skal her fremhæves. En del af Absalons diplomer rummer en adresse, der er stilet til en snævrere kreds, som regel privilegiemodtagerne. Denne afgrænsning af modtagerkredsen er hentet fra de pavelige privi-

<sup>1</sup> Oswald Redlich, *Die Privaturkunden des Mittelalters* (= *Urkundenlehre von W. Erben, L. Schmitz-Kallenberg u. O. Redlich III*), 1911, s. 95—96.

<sup>2</sup> Atlas nr. 32.

<sup>3</sup> Ib. nrr. 63 og 489. Nr. 63 er et kongediplom. Men det er skrevet af en af Roskildebispens skrivere og omhandler et roskildensisk anliggende. Jeg agter ved lejlighed at behandle det mere udførligt.

<sup>4</sup> Dipl. Dan. II: 1 nr. 104, II: 3 nrr. 309, 311.

legia. I Absalons øvrige diplomer, der er rettet til almenheden, lyder salutatio i fem af seks tilfælde in perpetuum. Denne salutatio er lånt fra det pavelige privilegium majus. I Absalons diplom for Esrom kloster findes netop denne hilseformel. Intet andet Absalondiplom står vort privilegium så nært som Esromprivilegiet. På grund af skriverens skødesløshed er salutationen sprunget over i vort privilegium. Den kan restitueres. Diktatfællesskabet med Esromprivilegiet gør det sandsynligt, at den har lydt in perpetuum. At denne hilseformel er så almindelig indenfor Absalondiplomerne, er kun en yderligere støtte herfor.

Corroboratio indledes i vort privilegium med ordene: Ne qua igitur ecclesiastica. secularis ue persona. Denne indledning er, med en ændring af Si til Ne, overført fra sanctionen i det pavelige privilegium majus.

Det er vigtigt at mærke sig, at de indlån, der her har været genstand for omtale, ikke stammer fra de pavelige litterae. Forbilledet er en anden kategori af pavebullaer, privilegium majus. Netop dette betyder noget: det store privilegium bærer underskrifter af paven og af kardinalerne. Under hensyn til den stærke indflydelse, der spores indenfor Absalondiplomerne fra formlerne i det store privilegium, har det interesse, hvorledes det forholder sig med egenhændigheden i disse store pavelige privilegier. I 1924 offentliggjorde Bruno Katterbach og W. M. Peitz en studie herom.<sup>1</sup> De brød med de resultater, forskningen var nået frem til indtil da.<sup>2</sup> De godtgjorde, at pavens og kardinalernes underskrifter, på ubetydelige undtagelser nær, altid under vekslende former var egenhændige.

Det er indlysende, at spørgsmålet om, hvorvidt et roskildensisk diplom med Absalon som udsteder kan ventes at bære egenhændige underskrifter eller ej, nu kun kan besvares i een retning. To linier krydses. Påvirkningen udefra og den hjemlige tradition mødes. Begge linier leder frem til en klar forståelse af, at det eneste sandsynlige er, at underskrifterne har været egenhændige. Samtidigt er dommen fældet. Det resultat, som prøvelsen af de enkelte skriftræk har ført frem til, bekræftes og bestyrkes: Absalons privilegium for Roskilde Mariakloster kan umuligt være en original.

Vejen ligger nu åben for den næste slutning: at vi har at gøre med en forfalskning. Privilegiet fremtræder som en original. Men er det ikke. Altså, kunne man konkludere, er det formelt set en forfalskning. Dette ville dog være en forhastet slutning. Ind-

<sup>1</sup> Miscellanea Francesco Ehrle. Studi e testi XL (1924) s. 177 ff.

<sup>2</sup> Grundriss d. Geschichtswissenschaft I: 2. Urkundenlehre von R. Thomen u. L. Schmitz-Kallenberg<sup>2</sup>, 1913, s. 93..



holdet er ægte, det er påvist af Køcher. Det er herefter vanskeligt eller rettere umuligt at se motiverne til at give privilegiet en forfalsket form. Der er i virkeligheden også en forklaring, som er langt mere sandsynlig: at Absalons privilegium er en skinoriginal. Denne karakteristik betyder ikke, at der er nogetsomhelst uægte ved privilegiet. Skinoriginal bruger jeg som den danske betegnelse for den art af kopier, der i tysk fagsprog hedder *Nachzeichnung*, det Fransk-mændene kalder *copie figurée*, Italienerne *copia imitativa*.

Hermed er knuden løst. Alle besynderligheder i privilegiets ydre og indre form finder en naturlig forklaring. Skriveren har haft selveste originalen liggende foran sig. Han har imiteret den træk for træk. Herfra har han hentet den gammeldags *N*-ligatur, bogstavforbindelsen *ct* og det *e caudata*, som han har kludret så forfærdeligt med. Skriveren, der nu bedre kan betegnes som afskriveren, har anstrengt sig mest med imitationen i de allerførste linier. Netop her findes *e caudata*. Den store *st*-ligatur forekommer ligeledes kun i de første linier. Også det ejendommelige, *d*, der har en kraftig fortykkelse af overlængden,<sup>1</sup> optræder kun i begyndelsen. Fra linie 5 forsvinder *e caudata* og det mærkelige *d*. Med linie 7 opgiver afskriveren den store *st*-ligatur. Også i anvendelsen af forkortelsestegnene spores en forandring. De forenkles tydeligt henimod slutningen. Det er, som om skriften udvikler sig linie for linie. Forvandlingen af skrifttegnene, en årelang proces, er her så at sige koncentreret på et enkelt blad. Dette er naturligvis en fiktion. Den skyldes, at afskriveren efterhånden er blevet skodesløs i sit forsøg på at imitere originalen. Hans egne, moderne skrivevaner slår linie for linie stærkere og stærkere igennem.

Dette forhold har sat sig et andet mærkeligt spor. I linie 1—2 findes de svære konstruktionsfejl, der ødelægger teksten. I linie 5—6 optræder dernæst en almindelig afskriverfejl. Ordet *ciuitate*, der står på linieovergangen, er ved dittografi skrevet *ciuiuitate*. Disse fejl i indholdet forsvinder efter linie 6. I resten af diplommet er det lykkedes afskriveren at præstere en fejlfri gengivelse af teksten. Samtidigt, netop fra linie 6, indtræder sløseriet i imitationen af skriften. Dette ejendommelige skifte viser, at afskriveren har haft vanskeligt ved at dele sin opmærksomhed ligeligt mellem form og indhold.

Eftertegningen af originalens skrifttræk er skyld i, at bogstaverne har et så mærkværdigt udseende. De hælder snart mod venstre, snart mod højre. Bogstaverne er ikke blot blevet vinde og skæve. Snart større, snart mindre vidner de om afskriverens

<sup>1</sup> Cf. Palæografi A s. 37.

krampagtige forsøg på at beherske et skriftsystem, der faldt ham unaturligt.

Alt finder en forklaring. Subscriptionslisten er en efterlig- ning af vidnernes egenhændige underskrifter efterfulgt af et til- læg om, at mange andre vidner har overværet handlingen, men ikke signeret. Underskrifterne viser et par særegne træk. Det store E skrives i teksten på en bestemt måde (linie 2). De tre tvær- streger forbindes af en let slynget linie. Samme form har E i abbed Simons underskrift. I Isaks og Walters underskrifter er E helt anderledes. Den midterste tværstreg danner her øje med den øverste. Walters Ego er endvidere skrevet med et g af en afvi- gende type: den nedre bue udgår fra hovedets højre side, mens dette ikke gælder noget andet af de mange g'er, der findes i pri- vilegiet. Disse særegenheder er uden tvivl et genskær af den per- sonlige linieføring i Isaks og Walters underskrifter, som de fandtes i originalen. Sådanne afvigende træk findes ikke i abbed Simons underskrift. Det er fristende her at minde om Køchers teori: at abbed Simon har dikteret privilegiet.<sup>1</sup> Er dikteren og den oprindelige skriver af privilegiet en og samme person, abbe- den fra Sorø?

Absalons privilegium for Mariaklosteret har i den os fore- liggende skikkelse båret et segl. Kan en copie figurée være be- seglet? Ja, det er ikke ualmindeligt. Seglet, der hæftes på skin- originaler, kan være en afstøbning af udstederens segl. Det kan også være modtagerens eller trediemands segl, såfremt den på- gældende har foretaget eller ladet foretage kopieringen og nu ga- ranterer for ægtheden ved at besegle kopien.<sup>2</sup> Netop det forhold, at vor kopi er beseglet, viser dens særstilling sammenlignet med et andet Absalondiplom, der er bevaret i pergamentskopi.<sup>3</sup> Mod- tagerne er her som ved vor copie figurée søstre i Roskilde Ma- riakloster. Kopien er efter Repertoriets oplysninger taget omkring 1400,<sup>4</sup> måske er den snarere fra 14. århundrede. Et blik på denne sene pergamentskopi er tilstrækkeligt til at konstatere de store forskelle i forhold til vor kopi. Ikke blot er ethvert forsøg på at imitere originalens skriftræk opgivet. Selve kopiens form, et af-

<sup>1</sup> Scandia II, (1929), s. 76. Diktator og skriver er ofte samme person, cf. H. Bresslau, Handbuch d. Urkundenlehre II<sup>2</sup>, (1931), s. 539, note 3.

<sup>2</sup> O. Redlich, Privaturkunden, s. 149; A. de Boiard, Manuel de diplo- matique, 1929, s. 186—87. En copie figurée fra Utrecht, tegnet 1177 eller senere efter en original fra 1122 2/6 og med et eftergjort segl vil blive publi- ceret i Dipl. Dan. I: 2.

<sup>3</sup> Rigsarkivet, Roskilde Frue Kloster.

<sup>4</sup> Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, 1894, I udat. nr. 39.

langt, ret smalt pergamentsstykke, beskrevet parallelt med langsiden og omsluttet af brede rande, fremstiller en helt anden diplomtype end vor skinoriginal. Denne sidste er beskrevet langs smalsiden, et træk, der yderst ude stammer fra papyrusbreve.<sup>1</sup> Videre mangler den i lighed med de ældste danske originaler en rand foroven og til siderne, også et særkende for gammeldags diplomer. Vigtigst er det, at pergamentskopien fra henimod 1400 er ubesejlet. Den er retligt set aldeles værdiløs. Vor copie figurée har derimod haft sin betydning, hvis segl den end har båret.

Hvilket formål har skinoriginalen da tjent? Spørgsmålet er let at besvare. Den har fungeret som vidisse. Man må her tage i betragtning, at den egentlige vidisse, der indeholder det diplom, der skal kopieres, indrammet af udstederens vidimationsformler, først dukkede op i midten af 12. århundrede. Under vekslende former vandt vidissen langsomt frem i udlandet i de følgende årtier.<sup>2</sup> Først i 13. århundrede blev den almindelig.

Et spørgsmål står tilbage, det sidste. Er det muligt at datere vor copie figurée?

Terminus ante quem ligger fast: 1259 7. september. På denne dag vidimerede Jakob Erlandsen privilegiet. I vidissen genfindes diktatfejlene fra skinoriginalen. Denne sidste har da foreligget ved vidimationen, den har eksisteret 1259. Terminus ante quem lader sig skyde længere tilbage i tiden. De første danske vidisser stammer fra 1245. Vidissen havde da i sin fuldt udviklede form vundet udbredelse i Danmark. Dette fremgår af, at den 1245 anvendes både i Ribe og, hvad der har særlig interesse, også i Roskilde.<sup>3</sup> Skinoriginalen er som diplomtype vidissens forløber. Det er ikke sandsynligt, at et roskildensisk diplom er blevet kopieret efter den forældede metode på et tidspunkt, hvor den moderne, mere betryggende vidimationsform var trængt igennem. 1245 bliver efter det her anførte terminus ante quem for vor copie figurée.

Absalons privilegium er i sin originale form udstedt mellem 1164 og 1178. Året 1164 danner følgelig terminus post quem også for kopien. Mulighederne for at skyde tidsgrænsen længere frem er kun små. Et forsøg skal dog gøres. Kopien er taget efter, at e caudata er gået af brug. Kan vi fastsætte tidspunktet herfor? Det er ikke let, materialet svigter. Yderligt få originaldiplomer er bevaret fra Danmark fra tiden før 1250. Langt størstedelen er tilmed fra årtierne opimod dette år. Ingen original er bevaret imel-

<sup>1</sup> Cf. Schmitz-Kallenberg s. 84.

<sup>2</sup> O. Redlich, *Privaturkunden*, s. 146; A. de Boüard, *Manuel*, s. 176—77.

<sup>3</sup> Ribe Oldemoder, udg. v. O. Nielsen, (1869), s. 40—41; Atlas nr. 30. Vidissen dukker samtidigt (1247) op i Lund, Rep. nrr. 175—77.

lem 1140 og slutningen af århundredet. Kopibøgerne lader os også i stikken. De middelalderlige afskrivere erstatter overalt det gammeldags *e* med *e*. I denne situation får vi en uventet hjælp. Det er fra skriveren af Ringstedbogen.<sup>1</sup> Jeg kalder den uventet: enhver, der har beskæftiget sig med de diplomer, han har overleveret os, vil vide, hvor ringe hans afskrifter er, ringere endog end Hamsforts.

Skriveren af Ringstedbogen bruger *æ*, undertiden *œ*, for at betegne diftongerne. Dette gør han allevegne, både i diplomer fra 12., 13. og 14. århundrede. Under hensyn hertil har det betydning, at et andet bogstavtegn en sjælden gang dukker op. Det er *e caudata*. Det findes een eneste gang i et kongediplom: i ordet *syluē*.<sup>2</sup> To andre gange har det i samme diplom formen *syluæ*. Dette viser, at *e caudata* er kommet med i *syluē* ved et slumpe-træf. Diplomet er udstedt 1164. Denne forekomst af tegnet, hvor isoleret den end er, giver os ret til at slutte, at *e caudata* anvendtes i det originale kongediplom af 1164. Dette er det sidste eksempel på brug af tegnet i et kongeligt diplom. Vi vender os til privatdiplomerne. Absalonprivilegiet for Mariaklosteret er tidligst fra 1164. Det har i sin originale skikkelse haft *e caudata*. Det er langt fra det sidste private diplom, der anvender dette bogstavtegn. Et andet Absalondiplom stammer fra årene [1177—1178].<sup>3</sup> Overleveringsgrundlaget er som for det følgende diplom Ringstedbogen. Også dette Absalondiplom har som original haft *e caudata*. Det er påny et enkelt ord, *condignē*, der sikrer os denne viden. Det næste diplom, der ligesom ved en uagtsomhed fra skriverens side røber for os, at det i sin originale form har haft det her omhandlede bogstavtegn, et privilegium for Ringsted kloster fra tiden [1192—1214], udstedt af Peder Sunesen af Roskilde, har ordet *diocēsis*.<sup>4</sup> Dette er det sidste Roskildediplom, hvor tegnet forekommer. I ærkebispediplomet er der senere spor, men det har mindre interesse i denne sammenhæng.

Denne undersøgelse er ikke uden betydning for dateringen af vor copie figurée. Kopien er taget, efter at *e caudata* er gået af brug. Det anvendes i et Absalondiplom af [1177—1178]. Vor skinoriginal er da muligvis blevet til efter denne tid. Terminus

<sup>1</sup> Rigsarkivet, Top. Saml. p. Papir, Købstæder, »Diplomatarium Ringstadense».

<sup>2</sup> Ringstedbogen s. 15 f.; Dänische Bibliothek (1738—43) III, s. 133 f.

<sup>3</sup> Ringstedbogen s. 14—15; Dänische Bibliothek III, s. 136—138. Cf. Lauritz Weibull i Scandia XIV, (1941), s. 68. Lauritz Weibull har bestemt privilegiet som en modtagerudfærdigelse. Dette vedrører dog kun diktaten. Om diplomets ydre form, der alene har interesse her, er dermed intet udtalt.

<sup>4</sup> Ringstedbogen s. 34. Danske Magazin I s. 72.

post quem synes at kunne rykkes længere frem i tiden. e caudata bruges i et Roskillediplom fra årene [1192—1214]. Endnu 1192 har det fundet anvendelse i Roskilde. Skinoriginalen er da, om man tør drage en sådan slutning, skrevet efter dette tidspunkt. Med alt forbehold skyder jeg grænsen frem fra 1164 til 1192. Såfremt begrundelsen kan holde, er vor copie figurée tegnet i den senere del af perioden 1164—1245.

Denne antagelse får nu en kraftig støtte i et bestemt sprogligt fænomen. I dispositio forekommer stednavnet Hofwum. Såfremt kopien var fra 12. århundrede, måtte man vente dette navn stavet med uu eller vu. Skrivemåden fw for halvvokalen v er fremmed for tiden før år 1200.<sup>1</sup> Kopien er da rimeligvis gjort efter dette år. Originalen kan ikke have haft stednavnet i den foreliggende form. Afskriverne giver ofte de stednavne, de er fortrolige med, deres samtids sprogdragt. Dette er sket i vor copie figurée.

Stednavnets form og forekomsten af e caudata viser i samme retning. Bogstavets udbredelse og forsvinden peger mod at henlægge skinoriginalen til tiden efter år 1192, mens stednavnet henviser den til tiden efter 1200. Vor copie figurée er da efter alt at dømme blevet til mellem 1200 og 1245.

*For at resumere:*

Absalons privilegium for Roskilde Mariakloster er ikke en original, men heller ikke en forfalskning. Det er ægte uden at være autentisk. Det er en copie figurée, en skinoriginal, hvis opgave har været at fungere som vidisse. Kopien er udført imellem 1164 og 1259, formodentlig nærmere bestemt mellem 1200 og 1245.

Absalons privilegium for Mariasøstrene i Roskilde kan ikke længere betegnes som det ældste i original bevarede privatdiplom fra Danmark. Denne plads tilkommer ærkebiskop Absalons mandat for gråmunkene i Nydala kloster. Privilegiet for Maria-klosteret er derimod den ældste danske copie figurée, den første, der er påvist i Skandinavien.

*Niels Skyum-Nielsen.*

---

<sup>1</sup> Den er endda usædvanlig tidlig for den første halvdel af 13. århundrede, hvor vor kopi må være gjort. Jeg skylder dr. phil. Kristian Hald tak for disse oplysninger.